

Ученые записки Таврического национального университета имени В.И.Вернадского Серия «География». Том 24 (63). 2011 г. №2, часть 1. С. 316-320.

УДК 911.3:314

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ (ГЕНЕТИЧНИЙ) ПІДХІД В СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ Яворская В. В.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, України
E-mail: 27071974@rambler.ru

Із роботи автор звертає увагу на необхідності посилити саме в наш час суспільно-географічні дослідження з позицій генетичного та історико-географічного підходу.

Ключові слова: історичний, генетичний, історико-генетичний, історико-географічний підходи.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

В історії еволюції системи географічної науки взагалі і в розвитку суспільно-географічної складової цієї системи зокрема неодноразово спостерігались періоди; - підвищення і «затишання» інтересів до аналізу певних методів, способів, підходів відносно тих чи інших наукових проблем. Однією з таких проблем, на наш погляд є питання про застосування вже давно відомого, але в певний період частково «забутого» підходу в суспільно-географічних дослідженнях, а саме генетичні; історико-географічного підходу.

В середині ХХ століття спостерігався підвищений інтерес до Фей проблематики, потім центр уваги науковців перемістився в область аналізу нових підходів (системно-структурного, математичного і інших напрямів) і помітно знизилась увага до проблем застосування історико-географічного підходу. В: сучасний період, з моменту проголошення державної незалежності України в вітчизняній аналітиці можна знову спостерігати певну актуалізацію історико- географічної проблематики(публікуються наукові роботи, виконуються і успішно ‘ захищаються дисертаційні дослідження).

Ця робота не претендує на всебічний і повний аналіз зазначеної проблематики, и її мета - звернути увагу на необхідність посилити саме в наш час суспільно- географічні дослідження з позицій генетичного та історико-географічного підходу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Історико-географічне дослідження - це один із найважливіших підходів, який дозволяє «...реконструювати картини географії минулих епох. В процесі цієї реконструкції зберігається вся система географічних понять, термінів, але при цьому їм надається ще і часова координата»(В.В. Покшишевський, 1978).

В 80-і роки минулого століття російський економіко-географ М.В. Каледін висловив занепокоєння з того приводу, що в ті часи ще спостерігалась певне відставання в використанні такого важливого підходу в соціально-географічних з дослідженнях як історико-географічний аналіз (історизм). Він зауважував: «Саме розробка системної методології виявила справжні конструктивні можливості історизма в географії, який проявляється в його взаємодії з системно-структурним підходом.... Пізнання закономірностей генезису системи, її розвитку має стати основою для відтворення в процесі генетичного аналізу розвитку всієї системи, її якісних станів, які послідовно виходять один з одного від початкового до сучасного і вірогідно до майбутнього».

Своєрідність цієї неоднозначної ситуації полягає в тому, що переважна більшість економіко-географів не заперечують, навпаки, підтримують необхідність широкого застосування історико-географічного підходу в наукових пошуках, дослідженнях, аналізах. Але в реальності, на практиці можна зустріти такі факти, що деякі автори навіть по

різному розуміють не тільки суттєвість історизму в географії, не тільки не застосовують методологічні (і методичні) засади цього підходу, але навіть припускають змішування (плутаницю) в таких поняттях як історична географія, історія географії, історико-географічний підхід. Здебільшого це спостерігається в країнознавчих публікаціях, в яких окремі історичні розділи, глави (не рідко дуже яскраві і змістовні) викладаються і; статистичному, описовому, хронологічному аспектах, навіть без будь-якого «натяку» на аналіз причин утворення і розвитку об'єктів, явищ чи процесів під впливом різних внутрішніх та зовнішніх факторів природного та антропогенного характеру.

Найбільш гостра дискусія по цій проблематиці розгорнулася серед науковців в 50-60рр ХХ століття. Однією з причин цього ймовірно вважати занепокоєність керівництва Всесоюзного Географічного товариства в особі академіка І.П.Герасимова (в ті часи – віце-президента товариства), який на II з'їзді товариства (1955р.) в категоричній формі заявив: « В сучасний період вимагається перш за все всемірно посилити історичний підхід при дослідженні географічних явищ. Саме такий підхід повинний бути основою наукового пояснення великої різноманітності природних та господарських умов тієї чи іншої території»[2]. Саме після цього було опубліковано ряд робіт, автори яких спрямовували критичні зауваження на адресу тих науковців, які не завжди виконували відповідні настанови. Під «вогонь критики» попадає навіть проф. Ю.Г. Саушкін (загальноновизнаний тоді «генератор» нових ідей, підходів в економічній географії), який наче закликав використовувати завжди «описові підходи» в своїх дослідженнях.

В найбільш консервативній формі критичні зауваження щодо застосування історизму в соціально-географічних дослідженнях ми знаходимо в роботі М.М. Жирмунського «Принцип историзма в экономической географии» (1962). Туї критикуються автори, які змішують поняття і термінологію в цій проблематиці, присутні звинувачення в тому, що поняттями «історизм в географії» і «історична географія», «історія географії» і «генетичний підхід» тощо.

Зупинимось, перш за все на таких термінологічних поняттях як «історична географія», «історизм в географії», «Історія географії», «історико-географічний підхід», «генетичний підхід». Ряд авторів в контексті дослідження цієї проблематики вважають (і з цим треба погодитись), що в цьому відношенні

існувало (і на жаль існує іноді і в наш час) деяке непорозуміння щодо А інтерпретації цих термінів і понять в наукових дослідженнях.

Передусім зауважимо, що змішування понять «історична географія» і «історія й географії» як на рівні їх змістовності, так і з точки зору задач, які стоять перед цими науковими напрямками в географічній науці, нерідко приводила до появи І робіт, автори яких інколи не відчують суттєвих відмінностей між поняттями із «історична географія» і «історія географії». На це вже неодноразово зверталась Ц увага в відповідних роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників (В.З. Дробишев, І.Д Ковальченко, А В. Муравйов, М.М. Жирмунський, Л.І. Воропай, В.К.

Яцунський, Р.М. Кабо, Н.К. Мукитанов і інші).

На основі узагальнення відповідних доробок(напрацювань), вітчизняних і | зарубіжних науковців і власного бачення сутності даної проблематики, можна зробити наступні висновки щодо розуміння зазначених термінів і понять:

історична географія, як суспільна дисципліна, вивчає конкретну і географію минулого та її зміни в різні історичні періоди;

Історія географі - вивчає розвиток (еволюцію) географічної науки, і географічного знання, географічних ідей, уявлень;

Історизм в географії - це метод в історико-географічних дослідженнях об'єктів, явищ, процесів;

Історико-географічний підхід - це комплекс дослідження суспільно- географічних об'єктів, процесів, явищ з позицій їх просторово-динамічній я (часових) відношень в їх єдності і цілісності на певних історичних етапах їх розвитку, історизм в географії, історико-географічний підхід в контексті розуміння зазначеної нами проблематики слід вважати як синонімічні поняття;

Історико-географічний підхід - аналіз змін у геопросторовому положенні та поширенні окремих географічних об'єктів та їх поєднань-комплексів, вивчення її динаміки соціально-економічних компонентів земної оболонки; діахронний аналіз, порівняння станів і ситуацій. Розглядає закономірні зміни - географічних процесів,

Головна мета - вивчення тенденцій змін, встановлення їх напрямків, і прогнозування.

Головний методологічний підхід - встановлення суспільно-географічних: процесів різних видів, що представляють розвиток(зміни) окремих компонентів і геокомплексів.

Генетичний підхід (генезис - виникнення, походження) - передбачає аналіз причин часу виникнення певних об'єктів та явищ, зміни їх функцій і структури під впливом множини факторів внутрішнього і зовнішнього характеру, в процесі їх і розвитку. Генетичний підхід і історико-географічний підхід невіддільні один від одного, вони взаємопов'язані, доповнюють один одного і їх необхідно і застосовувати в зв'язку один з одним в залежності від конкретних ситуацій, від цілей і задач дослідження.

історико-генетичний підхід - застосовують до географічних об'єктів , процесів, комплексів, систем, для яких можна визначити головні генетичні ознаки. - від зародження, через максимальний розвиток до затухання чи відмирання.

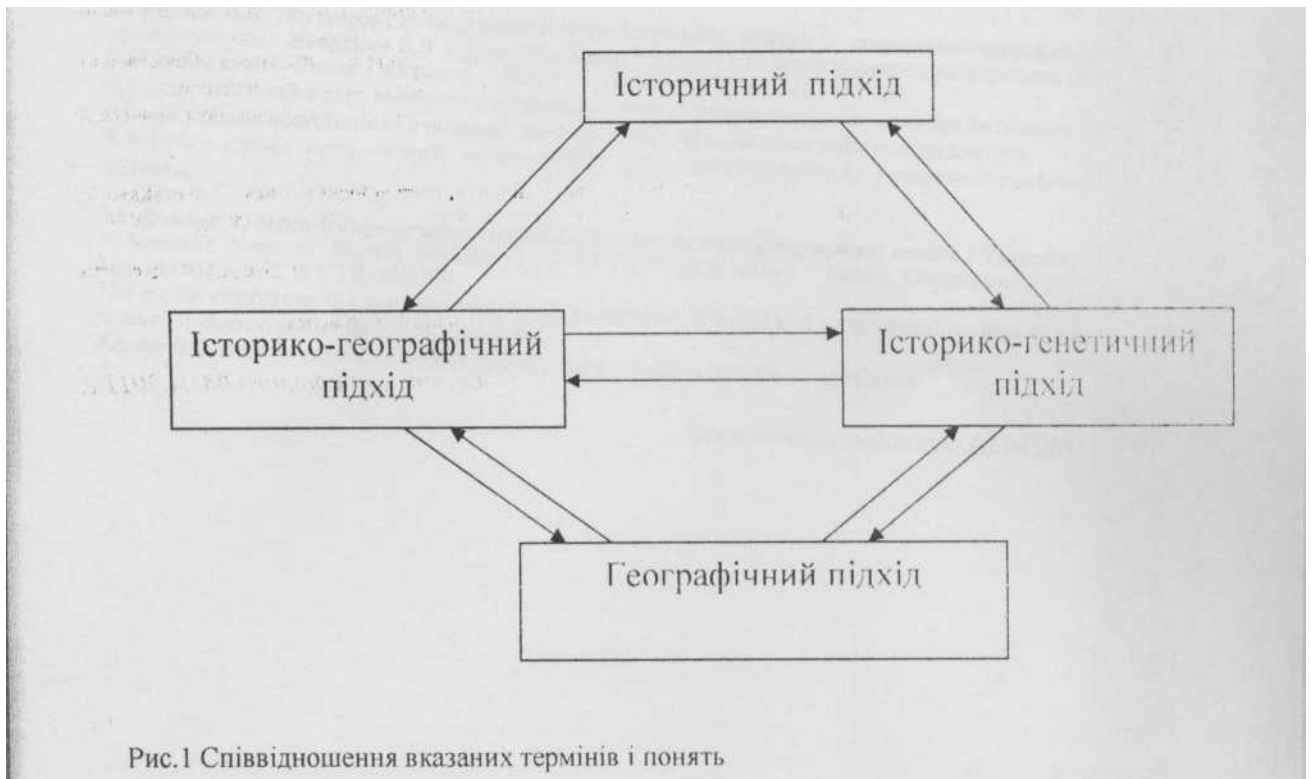
Цільова настанова - *аналіз розвитку* тих складових ландшафтної оболонки для

яких встановлені генетичні ознаки. За змістом - це аналіз чи етапів **розвитку**, циклів, територіальних систем і структур, мереж і інше. Генетичне представлення змін - розвиток.

ВИСНОВКИ

Історизм, історико-географічний підхід в географічних дослідженнях вимагає відповіді не тільки на питання коли виникло відповідне явище, об'єкт, певні системні утворення, але і на питання з якої причини і в яких конкретних умовах і в якій конкретній формі вони виникли в минулому. Тобто цей підхід вимагає від дослідника:

- аналітично розкрити історико-географічну обумовленість виникнення того чи іншого об'єкта в певному місці(генезис);

- які головні етапи в своєму розвитку він (об'єкт) пройшов під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів(природних, економічних, соціальних, етнічних, політичних тощо);
- з позиції аналітичного результату цього розвитку оцінювати його сучасні характеристики, параметри, його роль і місце, в територіальному поділі праці, в структурі народного господарства тощо.

Список літератури

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь - Алаев Э.Б. - М.: Мысль, 1983. -350с.
2. Герасимов И.П. О состоянии и задачах советской географии на современном этапе ее развития./ Герасимов И. П. // Материалы ко второму съезду географического общества СССР. - М.: Из-во АН СССР, 1954.
3. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / Джаман В.О. - Чернівці: Рута, 2003. -392с.
4. Каледин ИВ. О динамическом направлении в социально-географическом исследовании/ Каледин Н В. // Теоретические проблемы географии. Тезисы докладов IV Всесоюзной конференции. - Ленинград, 1983.- 169с.
5. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України. / Круль В.П. - Чернівці. 2004.-381с.

Яворская В.В Историко-географический (генетический) подход в социально-географических исследованиях / Яворская В.В // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: География. - 2011. - Т. 24 (63). -№2, ч. 1 —С. 316-320.

В работе автор обращает внимание на необходимость усиления именно в наше время общественно-географические исследования с позиций генетического и историко-географического подхода.

Ключевые слова: исторический, генетический, историко-генетический, историко-географический подходы.

Yavorskaya V. Historical-geographic (genetic) approach in socio-geographical studies / Yavorskaya V., // Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. - Series: Geography. - 2011. - Vol. 24 (63).-№2, p. 1 - P. 316-320.

The author emphasizes the need to strengthen it in our time of social and geographical position of genetic; research, historical and geographical approach.

Keywords: historical, genetic, historical, genetic, historical and geographical approaches.

Поступила в редакцию 08.04.2011 г.